Всі одразу поставились до нього дуже чуйно й уважно. Ніхто навіть не подумав глузувати або сміятися. Вони розуміли — справа серйозна, і щиро співчували йому. Та й справді, вчився хлопець у музичній школі, старанно вчився, наполегливо, відмінником був, і раптом у четвертому класі його взяли й перевели з музичної школи до звичайної. Перевели, бо виявилось, що в нього немає музикальних здібностей.

— Воно, певна річ, неприємно, — сказав Стьопа Демченко. — Але що ж, буває. Мені, наприклад, зовсім слон на вухо наступив. Слуху — ніякісінького. Я навіть гопака від похоронного маршу відрізнити не можу.

— А-абсолютно п-правильно, — підхопив заїкуватий Вітька Козир. — І н-не обов'язково бути м-музикантом. Я взагалі вважаю, що м-музиканти — це не професія. Музиканти, с-співаки різні! Скоро таких професій взагалі не б-буде. Тільки за сумісництвом: співак-агроном, музикант-лікар. От п-побачите!

Вітька висловлювався так категорично тому, що дуже любив співи, але через свою заїкуватість співати соромився і сильно переживав.

Льолик Яворський не чув цих розмов. Він самотньо сидів на останній парті та з-під охайно підстриженого чубика підозріло поглядав на хлопців. Новачкові взагалі важко перші дні, а тут іще після такої "музичної історії"! Льоликові здавалось, що всі дивляться на нього глумливо, і, чуючи сміх, він щоразу здригався й червонів — думав, що то з нього сміються. На останньому уроці в цей день була праця. В четвертому "Б" любили уроки праці і завжди чекали їх із нетерпінням.

Льолик Яворський навпаки відчував неспокій і потаємний страх — у музичній школі уроків праці не було, працею там була музика.

Продзвенів дзвоник. У шкільній майстерні — збуджений робочий гомін. Заклопотані, діловиті схилилися над верстатами учні. Але кожен нищечком скоса поглядає на Яворського. Все-таки цікаво, як працюватиме новачок.

Льолик бере молоток, бере цвях. І одразу видно, що він робить це, мабуть, уперше в житті. Молоток він тримає за самісінький кінець ручки — от-от упустить. А цвях бере обережно, бридливо, відстовбурчивши мізинець — ніби це не цвях, а щось гидке й неприємне. Розмахується і... звичайно ж, попадає собі по пальцю. Кривиться від болю й безпорадно озирається. Але всі удають, ніби нічого не помітили. Що ж, спершу невдача може спіткати кожного. Сміятися тут нічого.

Проте другий цвях виявився ще підступнішим. Другим цвяхом Льолик з усього розмаху прибив до дошки полу своєї курточки. Хтось ледь чутно хихикнув. Льолик почервонів, і... третій цвях, відскочивши від дошки, боляче вдарив по лобі Вітьку Козиря. Вітька підскочив, кумедно закліпав очима, роззявив рота, але від несподіванки почав так заїкатися, що нічого не міг сказати, тільки:

— Бе-бе-бе-бе.

Це було до того смішно, що всі аж покотилися від реготу. Бувають же такі хвилини, коли не можна втриматися від сміху, хоча й розумієш, що сміятися, може, й негаразд. Вітька Козир зрозумів це, бо сам почав сміятися.

Кров кинулася Льоликові в обличчя. Він раптом жбурнув молоток на підлогу і верескливо закричав:

— Не буду! Не буду працювати! Все одно я музикантом стану! От побачите, що мене переведуть назад у музичну! Тато доб'ється! От побачите! А музиканти цвяхів не забивають! Для цього столяри є! Хай

тут ті працюють, що столярами хочуть бути! А я не хочу! Не буду! Не буду!..

Сміх враз обірвався, як ніби хтось несподівано вимкнув радіоприймач. Запала гнітюча тиша. Всі завмерли ошелешені. Вони так розгубилися, що не могли вимовити ні слова. І тільки безпорадно поглядали то на Льолика, то на вчителя праці Павла Степановича. Павло Степанович зсунув окуляри на самісінький кінчик носа і теж якийсь час мовчав, пильно дивлячись поверх окулярів на Льолика. Потім спокійним голосом мовив:

— Ти, друже, даремно репетуєш і засмучуєшся. Воно, звісно, неприємно, коли щось не виходить. Та то нічого, навчишся.

Вітька Козир помацав ґулю на своєму лобі й скривився.

Так почалося "трудове навчання" Льолика Яворського. Та це були тільки квіточки, ягідки з'явилися потім. Льолик почав свідомо саботувати уроки праці. Він демонстративно робив усе не так, як треба. Він псував дошки, ламав готові деталі, губив інструменти. Спершу всі сміялися, потім почали обурюватись, потім розгубилися.

Ґуля Вітьки Козиря була першою, але не останньою. Другу ґулю заробив Стьопа Демченко, третю Милочка Грасецька, найтихіша і найдобріша дівчинка в усьому класі. Після Милоччиної ґулі поруч із Льоликом не хотів уже працювати ніхто. Це було небезпечно.

Пробували підійти до нього по-хорошому умовляли, радили, намагалися допомогти. А він: "Я інакше не вмію! Я все одно музикантом буду!"

Не витримували: "Яким музикантом, як тебе з музичної виперли? Теж іще — музикант!" У відповідь він тільки мовчки насуплювався, сердито блискав очима й продовжував робити своє.

Навіть Павло Степанович нічого не міг із ним вдіяти. Що ж ти йому зробиш, коли він запевняє, що інакше не може. Ще й ображається: "Хіба я навмисне? Хіба мені самому приємно, що не виходить?"

Ну й характер виявився в того Льолика! От же ж упертий, от же ж себелюбний!

Мабуть, в усьому були винні оті його невдачі в музичній школі. Він не міг пережити, що й тут, на уроках праці, він найгірший, найвідсталіший. І рятував свою гордість в такий дивний спосіб.

Але чому через це повинен страждати цілий клас?! Незлюбили учні Льолика Яворського, дуже незлюбили. І якось так вийшло, що Льолику був оголошений бойкот: ніхто з ним не розмовляв, за партою сидів він сам, навіть вітатися перестали.

— От тобі й на, — з досадою говорив Стьопа Демченко. — Ми ж повинні всі вірно дружити. Один за всіх, і всі за одного. Ех!..

І через те, що Льолик викликав у них такі недостойні почуття, вони ще більше не любили його.

— Хіба ми погано, нечуйно поставилися до нього спочатку? Хіба хтось із нас хоч словом натякнув на оту його "музичну історію"? Він же сам перший, сам!..

Кепський настрій був у четвертого "Б".

А дні стояли такі хороші. Ясні, безхмарні, сонячні! Останні дні золотої осені. Листя вже поопадало, і голі дерева прозорі — ніби хтось зірвав завісу, що затуляла небо — стільки просторої блакиті й сонця!..

В один із таких днів у четвертий "Б" прийшов новий учитель.

Павло Степанович був викладачем фізики й вів уроки праці тимчасово, вів тому, що в школі не було ще спеціального вчителя праці. І от він прийшов. Звали його Іван Васильович.

Це був невисокий, кремезний, літній уже дядечко, лисий, із сивими вусами. Всі одразу звернули увагу на його руки — вузлуваті, мозолясті, шершаві і якісь дуже виразні й по-своєму красиві, а також на те, що за вухо в нього був закладений товстий синій олівець. Він навіть не був схожий на вчителя, а просто на майстра з заводу. Ну, то що! Хіба були схожі уроки праці на інші уроки?

— Драстуйте, браття! — просто й весело сказав він, і всім це сподобалось — усмішка освітила обличчя. — Будемо тепер разом працювати. Ідучи до вас, довго я думав, що б нам таке для початку змайструвать, щоб і корисно було, і цікаво. Й подумав, а чи не збудувати нам справжнього великого човна, такого, щоб усім класом можна було по Дніпру попливти? Га? Що ви на це скажете?

Мабуть, не треба пояснювати, як сприйняли учні ці слова. Ще б пак! Збудувати справжнього човна для всього класу, свого, власного! Хто ж відмовиться від цього! Коли перший вибух захоплення трохи вщух, Іван Васильович одразу взявся до справи — витяг креслення і став пояснювати, що треба буде зробити. А тоді почав кожному давати завдання.

І незабаром усі вже були зайняті справою. Іван Васильович одійшов до вікна й щось записував у блокнот.

І раптом почувся голос Льолика Яворського:

— А я? Що мені робити?

Іван Васильович здивовано глянув на Льолика, ніби оце тільки побачив його:

— Ах — ти? Гм. Ич як недобре вийшло! — він почухав пальцем потилицю. — А знаєш, брате, тобі доручити нічого. Всю роботу, що була, я вже розподілив… Ну, нічого, ти сьогодні погуляй. Іншим разом.

Льолик пхикнув, знизав плечима — мовляв, подумаєш, мені ще краще! — і спокійно сів собі у кутку. Весь урок він позирав на товаришів глузливо і переможно. "Працюйте, працюйте, коли хочете бути столярами. А я музикантом буду", — говорив його погляд.

Але дивна річ — наступного разу трапилась та ж сама історія: всі працювали, а про Льолика Іван Васильович ніби забув. Довелося Льоликові знову нагадати про себе.

— Ти ж бачиш — усі продовжують розпочату роботу, — розвів руками Іван Васильович. — Не можу ж я відривати когось від діла. Доведеться почекати.

Тепер уже Льолик не поглядав переможно, хоча й намагався удавати, ніби таке становище аніскілечки його не бентежить. Та коли й на третій раз Іван Васильович не дав йому роботи, в очах у Льолика майнула неприхована тривога. Ображеним голосом він спитав:

— То, може, мені можна вийти, раз я все одно без діла?

— Як це вийти? Ти що, хіба хворий? Адже зараз урок.

Льолик закопилив губи, втупив очі в підлогу й увесь урок просидів похнюплений, не підводячи голови.

Якби він був якимсь там шибайголовою, бешкетником чи просто поганим учнем, він, певне, після цього "пропасував" би, прогуляв би наступний урок праці. Але Льолик був відмінником, і в нього не вистачило на це характеру.

Він зайшов і мовчки сів у кутку — з таким виглядом, з яким, мабуть, сідають на лаву підсудних, покірно і безнадійно. Він уже нічого не питав, нічого не говорив.

Всі були заклопотані, зайняті своєю справою і ніби не звертали на нього жодної уваги. Всі працювали. Він добре бачив, що праця приносить їм щиру радість, робить їхні обличчя усміхненими, щасливими. Адже вони майстрували човен, справжнісінький човен, який весною спуститься на воду й попливе Дніпром до самого моря, у далеке плавання, назустріч бурям і штормам, назустріч чудовим пригодам і несподіванкам. І радість надзвичайних подорожей вже зараз світилася в їхніх очах. Льолик із таким сумом, з такою невимовною тугою дивився на них, що їм стало жаль його.

А добросерда Милочка Грасецька не витримала й, ніяковіючи, мовила:

— Ти б не міг помогти мені потримати дошку?

Льолик зробив рух до неї, але Іван Васильович суворо сказав:

— Ти, дочко, сама роби. Він тобі тільки заважатиме.

Кров кинулася Льоликові в обличчя. Він одвернувся до вікна та притиснувся чолом до шибки — немов роздивлявся щось надворі. Але плечі його здригалися, і всі зрозуміли, що Льолик плаче. Та жоден не промовив ні слова.

Іван Васильович підійшов до Льолика, поклав йому руку на плече:

— До речі, як тебе звати, хлопче? Льолик мовчав, крадькома витираючи сльози.

— Льолик, — відповіла за нього Милочка.

— Льолик? Мда. — Іван Васильович нахмурився. — А по батькові?

— Семенович, — тихо сказав Льолик.

— Льолик Семенович? — здивовано підняв брови Іван Васильович.

— Та ні, — розгубився Льолик. — Повністю Леонід Семенович. По метриці.

— Ах, Леонід? Льонька, значить? Отак би й говорив. Так от, брат Льонько, така, значить, справа… Почнім із того, що спецівка в тебе негодяща, — він критичним поглядом окинув нарядний костюмчик Льолика. — Наша справа така — і забруднити й ненароком навіть порвати можна. Це тобі не польку танцювати. Отже, іншим разом для праці прошу одягтися скромніше. Ну, а зараз нічого не вдієш, — доведеться мені уступити тобі частину свого спецодягу.

Іван Васильович зняв із себе куртку й простягнув Льолику:

— Закасай рукави, підпережися — і все буде гаразд.

Потім він підвів Льолика до верстата, поклав на верстат довгу тонку дошку, розмітив її синім олівцем на рівні відрізки й наказав Льолику розпиляти дошку по розмітці на бруски. Льолик узявся до справи. Пилка хиталася і стрибала в його руках — ніяк не могла врізатися в дошку. Льолик збентежено роззирнувся навколо. Але всі мовчали. Всі продовжували працювати, не помічаючи Льоликових невдач. Іван Васильович схилився над Льоликом, показав, як треба тримати пилку. І потихеньку діло пішло — пилка, правда, ще нервово звискувала, проте різала. От уже один брусок лежить на верстаті. От уже другий…

Як Льолик старався! Якби ви бачили, як Льолик старався! Він закусив губу, брови його здригалися від напруження, з-під рівного, акуратно підстриженого чубка стікали крапельки поту. Здавалося, він

нічого в світі не чує і не бачить, крім дошки та пилки. А коли він скінчив, то обличчя його було таким радісним і він так торжествуюче сказав: "Все! В мене вже все!" — що учні мимохіть усміхнулися.

Ні! Це вже не був Льолик, пихатий білоручка, який зневажливо говорив, що "хай працює той, хто буде столяром"! Це був Льонька! Й Іван Васильович дав Льоньці інше завдання — витесати кілочки для кочетів. І Льонька з азартом взявся до справи.

Іван Васильович весь час ходив серед учнів, поправляв, підказував, допомагав. Потім раптом зупинився і задумливо, ні до кого не звертаючись, сказав:

— Була в мене в житті одна мрія. Заповітна невідступна мрія — навчитися грати на балалайці. З самого малечку мріяв, ще коли без штанців бігав і гусей на вигоні пас. А як сповнилось мені вже десять років, я сам змайстрував собі балалайку. Першу. Потім другу зробив. А всього за своє життя п'ятнадцять балалайок змайстрував. Останню — позаторік. Гарна, кажуть, була балалайка. От тільки грали на тих балалайках інші — не я. А я так і не навчився. І зараз не вмію. Бо виявилось, що нема в мене музикального таланту. От як!.. А балалайки, кажуть, були добрі, талановиті балалайки. Для тих, хто грати вмів. Отак.

Іван Васильович говорив тихо, журно. Всі слухали, затамувавши подих. Так справді кажуть тільки про далеку нездійснену мрію. І Льонька Яворський дивився на нього широко розплющеними жадібними очима. І було в тому погляді і співчуття, і розуміння, і… вдячність.

Дружний, згуртований цей четвертий "Б". Чи не найдружніший в усій школі.

Але є у четвертого "Б" одна таємниця. Є річ, яку знає весь клас, крім одного хлопця, крім Льоньки Яворського. Мабуть, так ніколи й не дізнається Льонька, що не сам Іван Васильович придумав будувати

човен і все інше. Що це придумав клас. І співпало якраз так, що прийшов Іван Васильович. І перед уроком йому все-все розказали.

Не повірив би Льонька, що сорок два учні, цілий клас придумав таку штуку, щоб уплинути на одного Льолика.

А втім, хіба треба, щоб він знав про це?..

...Між іншим, Льонька тепер вміє здорово шпаклювати човен.

1960 р.